

Retorikk og politikk

Partiprogrammene 2009 – 2013. En sammenlignende analyse.

Det er forskjell på hva partiene sier. Men er det også forskjell på hvordan de sier det? Selv om dette synes klart for de fleste, er det sjelden vi finner noen begrunnelser for hva forskjellene består i. Dette notatet søker å tydeliggjøre forskjellene mellom partienes språk og retorikk med utgangspunkt i en analyse av partienes handlingsprogrammer for stortingsperioden 2009 – 2013.

Partiprogram som genre

Enkelt beskrevet er partiprogrammene et stykke sakprosa med en tydelig, om enn ikke entydig, funksjon i demokratiet og samfunnet. De er manifeste, erklæringer til offentligheten, om partienes verdier, prinsipper og konkrete handlingsforslag.¹

Mottakerne er potensielt alle som er interessert i norsk politikk. Særlig gjelder dette politikere, journalister, politiske interesseorganisasjoner og samfunnsdebattanter, men også øvrige borgere som er interessert. Dette betyr at programmene står overfor mange potensielle kommunikasjonssituasjoner og skal fylle mange forskjellige formål. De kan både skape tilslutning til partiet, formidle standpunkter internt, informere om standpunkter eksternt eller fungere som garanti for partiets arbeid etter valget. Samtidig skal programmene virke over en viss tid, fremdeles som manifeste av konkrete handlingsforslag

Siden programmene har mange forskjellige retoriske hensikter, innebærer det at de må ta mange forskjellige retoriske hensyn. Hvordan dette kommer til uttrykk i teksten, varierer fra parti til parti. Noen er tydelig utformet for å spre informasjon, mens andre antagelig vil fungere bedre til å motivere gamle sympatisører enn til å vinne nye. Like fullt er det mange fellestrekk ved tekstene, som gjør at vi også kan snakke om formale trekk ved partiprogrammene som genre. Det er stort sammenfall i temaer, typografisk utforming og språk. Det er som regel en saklig og presis tekst, som antagelig kan fungere i forskjellige situasjoner og overfor ulike mottakere.

Partiprogrammer er også tydelige ideologiske tekster. De plasserer seg eksplisitt i et ideologisk landskap som «liberalistisk», «feministisk», «sosialistisk», «konservativt», eller, som hos KrF og Sp, som noe som definerer sin ideologi i forhold til «det kristne menneskesynet» eller «ideene om ansvar, fellesskap og ei langsiktig og bærekraftig forvaltning av naturen og miljøet». Men dette er bare overflaten av den virkelighetsfremstillingen teksten tilbyr. Partiprogrammer er sakprosaetekster. Dette betyr at de oppfattes som direkte utsagn om virkeligheten.² Ingen tekster kan imidlertid helt og fullt gjengi virkeligheten, noe partiprogrammene i seg selv er gode eksempler på. Utsagn i programmene kan stå i direkte motstrid til utsagn i andre programmer, men noen ganger også til eget program, uten at det er riktig å klassifisere dem som løgnaktige eller uærlige av den grunn.

Utsagnene er snarere et produkt av en utvelgelsesprosess som avgjør hva som sies og hvordan det sies. Hva som fremstilles som naturlig og normalt, og hvordan dette gjøres, er en del av det vi kan kalle tekstens ideologi. Når vi gjennom retorisk analyse forsøker å avdekke ideologi i språk, betyr det at vi forsøker å trenge forbi det avsenderen definerer seg selv som og i stedet ser på det verdenssyn som presenteres i teksten i seg selv.³

Når vi forsøker å ta for oss retorikken i partiprogrammene, må vi se tekstene i lys av deres virkningsområde. Dette innebærer å se på språk, lese-mønster, underliggende ideologi m.m., i tillegg til de mer snevert forstått retoriske virkemidlene så som metaforer, slagord, retoriske spørsmål og lignende. I det følgende forstår vi altså retorikk i vid forstand som «*hensiktsmessig og virkningsfull kommunikasjon*».⁴ Dette innebærer at vi i tillegg til å se på selve språket, ser på hva som *ikke* blir sagt og hva som blir sagt «mellom linjene».

Retoriske overtalelsesmidler

Retorikken forholder seg til tre måter å vinne frem med sitt budskap på: *etos*, overtalelse gjennom talerens troverdighet og tillit; *logos*, overbevisning gjennom rasjonell argumentasjon og språk; og *patos*, overtalelse ved å vekke følelser.

Man bruker *etos* når man utformer teksten «slik at den gjør taleren troverdig».⁵ Dette kan også sies å være hovedmålet med partiprogrammene: Å vinne troverdighet som politisk parti. Hovedsakelig skjer dette gjennom tillit og identifikasjon med avsenderen.

Avsenderrollen er imidlertid kompleks i denne type tekster. Partiet, partiledelsen, programkomiteen; alle kan anses som avsendere av programmene. Tekstene er også i stor grad et resultat av revisjon av tidligere programmer, gjenbruk av politisk språk, referanser til muntlig politisk diskurs, en rekke kompromisser osv. I tillegg kommer tidligere reformer, modeller og tiltak til syne ved at de skal «styrkes», «oppretholdes» eller «bedres». Tekstene er altså polyfone: De rommer flere stemmer.⁶ Dette innebærer et valg av hvilke stemmer som kommer til orde og hvordan de gjør det. Gjennom slike valg skapes *etos* på forskjellige måter.

Hos alle partiene er partinavnet og pronomener som «vi» og «oss» sentrale ord, men de brukes på forskjellige måter. Disse pronomenerne viser noen ganger til partiet, noen ganger til nasjonen og noen ganger til samfunnet i sin helhet. Hvordan disse brukes, har stor betydning for forholdet mellom avsender og leser.

Når Høyre skriver at «de fleste eldre ønsker» eller at «mange lokalsamfunn, fra storbyene til småbygder, opplever», gir dette inntrykk av at de videreformidler utsagn fra andre, utydelig sammensatte grupper. Mer eksplisitt kommer andre stemmer frem i teksten gjennom ulike nasjonale og internasjonale ekspertuttalelser. Dette er *lånt etos*. Avsender forsøker å styrke sin *etos* ved å vise til presumptivt mer troverdige, relevante eller populære kilder.

Å vinne troverdighet og tillit gjøres også gjennom de andre overtalelsesmidlene, da særlig gjennom *logos*: «å påvise sannheten eller sannsynligheten ved hjelp av de overbevisende argumenter som den aktuelle saken innbyr til».⁷ *Logos* er det som bringer ny informasjon til mottakeren. Dette er hva vi tradisjonelt sett forbinder med rasjonell og saklig argumentasjon, men også med språket i seg selv. Et språk preget av *logos*, er et språk preget av «fornuftig tale». Partiprogrammene er, på tross av det man ofte sier om politisk språk, i høyeste grad *logosorienterte* tekster.

Partiprogrammene er hovedsakelig bygd opp av kausale og additive setningsbindinger (dvs. «derfor», «fordi», «dermed», «og», «i tillegg til» osv.), noe som gir en redegjørende og utredende stil. Språket er presist og nyansert. Dette kommer til uttrykk på forskjellige måter i tekstlengde og typografi. Totalt sett gir språket et bilde av tekster som primært skal informere, men også vinne tilslutning til egen posisjon.

Patos påvirker mottakeren «i retning av en viss følelsesmessig affekt». ⁸ *Patos* vedrører mottakerens antatte forståelser – *før teksten*. Dette er i hovedsak de verdier og holdninger teksten kan vekke gjennom språket. Retorikken anser denne veien til overtalelse som særlig sentral for politikken. Selv om man kan overtales gjennom tiltro til avsenderen eller sakens rasjonelle argumenter, er følelsesmessige incentiver helt sentrale for å motivere til handling. Likevel er det lite direkte appell til følelser i partiprogrammene. Deres nøkterne og saklige uttrykk motsetter seg tydelige appeller til følelsene. Følelsesappellene blir mer subtile og latente gjennom appell til normer og verdier eller ved at de har til hensikt å hindre negative følelsesreaksjoner hos mottakerne. Når Arbeiderpartiet appellerer til «sosialdemokratiske verdier», Venstre appellerer til «personlig frihet med ansvar for fellesskapet og hverandre» eller FrP appellerer til «universelle frihetsrettigheter», er dette *patos* gjennom hva vi i stor grad kan kalle vårt samfunns felles verdier. Det er gjennomgående at disse verdiene er svært like også på tvers av ideologier. Frihet, likhet, demokrati og samhold står sentralt for alle partier, og ideologiske forskjeller dannes heller av hva partiene velger å fylle disse begrepene med. *Frihet* er i denne sammenheng et godt eksempel. FrP og SV, de tradisjonelt sett mest polariserte partiene, ønsker frihet henholdsvis fra overdreven statsmakt og overdreven markedsrett. Dette kan få svært ulike utslag i praksis, men retorisk tar begge partier *frihet* til inntekt for sitt syn. På samme måte brukes *trygghet* på tvers av partigrensene.

Partiprogrammene er mer preget av slike abstrakte og upresise verdibegreper enn den muntlige politiske retorikken. Dette kan tyde på at tekstenes følelsesappeller også har til hensikt å forhindre negative følelser hos potensielle lesere. KrF skiller seg noe ut i så måte ved å ha en direkte appell til «nestekjærlighet» og «det kristne menneskesyn», verdier som er direkte fundert i kristen tradisjon. Dette har trolig en sterk *patoseffekt* hos de leserne som nærer positive følelser for disse verdiene, men de vil ha en lav eller direkte negativ effekt på dem som ikke nærer positive følelser for disse verdiene. Denne formen for *patos* skaper verdi- og normsett som kommer til uttrykk i teksten, og er også en viktig del av hva vi forstår som tekstenes ideologi.

Eierskap til ordene

Den politiske retorikken har også vært preget av partienes eierskap til ord og begreper som «solidaritet», «valgfrihet» og «folk flest». Slike positivt ladede ord har et stort retorisk potensial, fordi de tillater folk å legge individuell betydning i utsagnene. De er i prinsippet innholdsløse inntil mottakeren realiserer en mening, og de kan bety vidt forskjellige ting for forskjellige mennesker.

«Solidaritet» er ikke lenger forbeholdt arbeiderbevegelsen og venstresiden, men brukes også flittig av KrF og til dels av Sp. Når KrF også snakker om «radikal solidaritet», tyder dette på en fristilling av mening. «Valgfrihet», som Høyre hadde et visst eierskap til i forrige valgkamp, er nå mer nøytralt, og også sentralt i Arbeiderpartiets retorikk. Generelt sett tyder partiprogrammene på at ord og begreper som tidligere har vært svært ideologisk ladet, brukes mer nøytralt, mens nye paroler som slipper til, ikke er tilknyttet partiene på samme måte. «Muligheter for alle», «Frihet og ansvar» og «Skape og dele» minner mer om moderne markedsføringslagord for vide målgrupper, enn tidligere paroler med klar klasseslør. Som slagord kan de snarere sies å sette et ben på hver

side av den tradisjonelle politiske skillelinjen. SVs slagord «Ulike mennesker – Like muligheter» kunne også vært et godt slagord for Høyres politikk. Det betyr imidlertid ikke et fullstendig frislipp av tidligere paroler. «By og land, hand i hand», «Hele folket i arbeid» m.fl. er fortsatt brukte kapitteleverskrifter.

Retoriske virkemidler

Retoriske virkemidler eller språklige bilder påvirker betydningen av utsagnet. Det kan utvide og supplere mottakers forståelse av budskapet og slik bidra til økt forståelse. Ofte kan slike virkemidler hjelpe mottaker til å se budskapet i et nytt lys eller i en mer personlig sammenheng.⁹

SVs skildring av *Den nye skoledagen* er et eksempel på dette:

I den nye skoledagen er leksehjelp, skolemat, fysisk aktivitet, kunst og kultur og andre læringsfremmende aktiviteter en naturlig del av skoledagen. Alt skolearbeid er lagt til skoledagen, og lekser er ikke en del av elevenes fritid. I heldagsskolen er det rom for et mer helhetlig kunnskapssyn.

Mottakeren ledes her til å se SVs skolepolitikk i et positivt og visjonært lys. Lignende grep bruker Sp under overskriften *Den gode kommune*:

Vi fødes som individer inn i en familie, blir del av et fellesskap i et nærmiljø og innbyggere i en kommune. Kommunen vi bor i, fyller flere viktige roller i våre liv. [...] Den gode kommune legger til rette for sine innbyggere gjennom aktivt samspill og samarbeid og sikrer tjenester av god kvalitet gjennom åpen dialog og samspill med innbyggere og brukere.

Fremfor tørre fakta om hvilke reformer partiene ønsker gjennomført, og hvordan de skal gjennomføres, tilbyr det visjonære språket en konkret og håndgripelig helhet.

Retoriske virkemidler kan også ha en tildekkende effekt. Metaforiske språkdrakter kan dekke over et sviktende argumentasjonsgrunnlag eller skape til dels uberettigede paralleller og assosiasjoner. Når «bestemor blir lagt ut på anbud», eller når «stoppeklokken blir innført i omsorgstjenestene», trekkes debatten inn i en moralsk kontekst. Som retoriske virkemidler er de effektive, fordi de danner en personlig relasjon til mottakeren. Samtidig tillegger de motstanderne en objektivisering av omsorgsbrukere som er tilnærmet umulig å tilbakevise. Utsagnene utgir seg for å være rasjonelt fundert, mens de i praksis amputerer rasjonell argumentasjon. På samme måte vil personifiseringer, som et «grådig» marked eller økonomiske systemer som har «spilt fallitt», gi en forenklet og til dels misvisende fremstilling av økonomi og politikk. På lignende måte har varsel om «overformynderi», altså en personifisering av staten, vært med å formidle et skremselsbilde av statlig styring. Slike virkemidler bringer en moralsk dimensjon inn i den økonomisk-politiske debatten.

En sentral innsikt i retorikken er at *pátos*, den følelsesmessige og moralske retorikken, er sterkere enn *logos*, den rasjonelle og saksorienterte. Moralsk retorikk kan imidlertid trekke oppmerksomhet bort fra saklig fremstilling og argumentasjon. Denne typen retorikk er mer fremtredende i muntlig polemikk, og det er heller lite av den i partiprogrammene. Men det er ikke dermed sagt at programmene er frie for metaforer og andre retoriske virkemidler.

Fellesskapet og borgeren

Politisk språk dreier seg i stor grad om å skape et tekstinternt fellesskap som inkluderer leseren.

Dette «vi», det tekstinterne fellesskap, avgrenses av andre aktører i teksten og av motstandere eller hindre «vi» står overfor. Slike aktører og motstandere, dannes av ulike grupper eller krefter i forskjellige tekstutdrag.¹⁰

I utenrikspolitikken er det størst likhet mellom partiene på dette punktet. Norge har sin naturlige motpart i andre nasjoner, mens fattigdom, krig og konflikt, internasjonal kriminalitet m.m. utgjør hindrene. Fattigdom har oftest en motstanderrolle som en hendelse eller en tilstand. I Høyres program heter det at «Globaliseringen har i løpet av kort tid bidratt til å løfte flere hundre millioner mennesker ut av pur fattigdom». I Venstres program heter det at flere «løftes ut av fattigdom». I Aps program maner man til «kamp mot fattigdom» og hjelp til å finne en «vei ut av fattigdommen». KrF snakker både om «å løfte» noen ut av fattigdom og om «fattigdomsbekjempelse» eller «utryddelse» av fattigdom. I alle disse sitatene finner man en narrativ struktur, hvor den fattige (motparten) er i en påført tilstand av fattigdom (hinderet) som må overvinnes av Norge og vedkommende parti (helten).

I innenrikspolitiske spørsmål er det mer sprik i partiprogrammenes tekstinterne fellesskap. Forskjellene ligger også nærmere den tradisjonelle ideologiske akse. Venstresidens tekster rommer en tydelig fellesskapsretorikk, noe som ofte blir påpekt som et særskilt trekk ved Ap, mens sentrum og høyresiden er mer individorientert.

Hvordan dette kommer til uttrykk i de enkelte partiprogrammene avdekkes best ved å studere dem hver for seg. Det følgende er basert på en analyse av programmene med særlig vekt på typografi, språk, retoriske virkemidler og forholdet til leseren.

Sosialistisk Venstreparti (SV)

SVs program har mye tekst organisert i forholdsvis lange tekstblokker, og det skiller seg ut ved fravær av oppramsende punkter. Dette legger opp til et lesemønster med sammenhengende lesning fra perm til perm eller etter kapittel. En lesning av programmet krever en aktiv innsats fra leseren. Leseren må gjøre en innsats for å hente informasjon fra teksten. Dette kan ha både positive og negative konsekvenser. På den ene siden vil lengre tekstsegmenter gi større mulighet for å skape identifikasjon mellom avsender og leser. På den annen side kan lesere legge fra seg teksten.

SVs språk har en tydelig ideologisk profil. Programmet presenterer et dualistisk verdenssyn, hvor meninger og verdier settes tydelig opp mot hverandre. Dette skjer eksplisitt, som i de innledende overskriftene: «Bærekraft, ikke klimaendringer», «Fellesskap, ikke privatisering», «Rettferdighet, ikke ulikhet» m.m., og implisitt, gjennom verdiladet språk og negasjoner, særlig vedrørende det private markedet og USAs utenrikspolitiske profil.

Fellesskapet og fellesskapets samhold er en sentral del av SVs ideologiske fundament. Dette dannes av en «staten er folket»-retorikk, hvor kollektive løsninger og likhet har forrang. Fellesskapet avgrenses ikke av geografiske, kulturelle eller etniske skillelinjer, men av økonomiske og ideologiske skiller. «De andre» utgjøres av en upresis sammensetning av privatisering, kapitalisme, kapitaleiere og «de rike». Felles for dem er at de fremstår som samfunnskrefter snarere enn samfunnsaktører: De er irrasjonelle og korrupperende, og de har en antagonistisk rolle som hinder for fellesskapets mål. Tekstens ideologiske grunnlag forutsetter at leseren aksepterer flere til dels upresise motsetningspar. «Økt børsverdi» er en motsetning til «trygge arbeidsplasser», og «utbetaler store aksjeutbytter» er en motsetning til «bevarer arbeidsplasser»

og verdiskapning». En slik dualistisk retorikk innebærer også et latent syn på de andre som udemokratiske, urettferdige og usosiale.

Denne retorikken preger også SVs omtale av USA i partiprogrammet. USA blir i seg selv et hinder for internasjonale målsettinger; en «imperialistisk stormakt» med «aggressiv utenrikspolitikk». Dette understrekes ved at «amerikansk» blir et negativt betegnende adjektiv. I motsetning til «palestinernes kamp», vekker «amerikansk krigføring» tydelige negative assosiasjoner. Videre understrekes dette av at USA er den eneste nasjonen som omtales direkte i slike sammenhenger, mens andre nasjoner anonymiseres til «deres allierte», «stormakter», «EU» eller «vesten». At Norge også blir anonymisert på denne måten, ved både å være inkludert i «vesten» og i «landets allierte», viser hvordan «vi» og «USA» dannes som motsetninger også gjennom språklige kategorier.

SV har kanskje den tydeligste retoriske profilen blant partiene. Programmet skiller seg også ut med mer *patosappell*, gjennom mange verdiladede ord og et tydelig ideologisk språk. Men ideologisk ladede tekster fungerer ikke like bra på alle mottakere. Om leseren ikke sympatiserer med tekstens ideologi, vil hun antakelig ikke akseptere eller identifisere seg med teksten. Retorisk sett fungerer det nok best på vennlig innstilte lesere, altså egne medlemmer eller velgere tydelig plassert på venstresiden av politikken, mens det kan stå i fare for å støte fra seg andre lesere.

Arbeiderpartiet (Ap)

Arbeiderpartiets programtekst fremstår som en middelvei mellom de typografiske ytterpunktene vi finner i partiprogrammene. Teksten i seg selv er en kombinasjon av uthevede punkter og lengre tekstblokker. Dette inviterer til flere bruksområder for teksten, både til gjennomlesning og bruk som oppslagsverk. Sett i forhold til SVs programtekst, er Aps ideologiske språk mindre dualistisk, og det rommer færre negative implikasjoner. Programmet har også til dels et mer tverrpolitisk språk, noe tittelen «Skape og dele» i seg selv er et eksempel på.

Evnen til å konstruere et fellesskap er en sentral del av Aps retorikk. Hos Arbeiderpartiet er «vi» et særlig sentralt ord, som tidvis viser til partiet, tidvis til staten og tidvis til samfunnet. Programmets innledende kapittel, som tar for seg «fem store oppgaver» som partiet prioriterer, innleder avsnittene med «vi vil ...», hvor «vi» kan vise til både partiet, nasjonen og staten. «Vi vil satse på kunnskap og kompetanse» låter som et løfte fra et politisk parti, mens «Vi vil ha rettferdig fordeling» låter som et krav fra folket. Når disse benyttes om hverandre kan de skape uklarhet om forholdet mellom stat, nasjon og parti. På den annen side kan det fungere inkluderende for leseren, som også omfattes av dette mangfoldige «vi», noe som påvirker både avsenders *etos* og andre felter av retorikken. Denne «fellesskapsretorikken» har sin styrke nettopp i at den er inviterende og inkluderende.

En annen styrke i Arbeiderpartiets retorikk er eierskap til flere språklige konstruksjoner, dvs. metaforiske fremstillinger som rommer en betraktning av samfunnet fra partiets synsvinkel.

En vanlig metafor i Aps retorikk er å gi områder av politikken et «løft». Partiet har adoptert Bondevik II-regjeringens begrep «kunnskapsløft», og også lansert et «kvalitetsløft», et «samferdselsløft» og et «rusløft». Dette bygger på en svært vanlig og innarbeidet metafor i det norske språket, som dreier seg om at *opp* er positivt og *ned* er negativt. Således går det bra når det går oppover og dårlig når det går nedover. Dette er så godt innarbeidet i vårt språk og vår verdensoppfatning at det tillater paradoksale betegnelser som «rusløft» om politikk som skal

redusere rusmisbruk. Samtidig gir «løft» assosiasjoner til løfter og politiske garantier og får dermed en dobbel betydning.

En annen sentral del av venstresidens retoriske landskap er «byggeplassen» som utvidet språkkonstruksjon. Viktige arenaer er «bærebjelker» i samfunnet, borgere og politikere «tar i et tak», og vi bruker «verktøy» for å løse oppgavene. Denne metaforen tillater også at man «bygger ned barrierer». Den utvidede metaforen rommer et syn på samfunnet som bestående av oppgaver som må løses på veien mot en ferdig konstruksjon. Dette gjør at man kan «ta fatt på jobben» og «løse de viktigste oppgavene først». Innenfor denne språkkonstruksjonen drives politikk på samme måte som hus bygges; ett plan av gangen til det ferdige byggverket er reist. Selv om kjente paroler om «Det norske hus» og «landsbygging» er gått ut på dato, bevares deres essens i nyere språkkonstruksjoner, slik de foran nevnte viser. Denne retorikken er først og fremst samlende og fremtidsrettet. «Alle skal med!» er et godt eksempel. Uttrykket er tydelig samlende, og det rommer løfter om en fremtidig handling eller hendelse.

Når denne talemåten er såpass sentral i Arbeiderpartiets retorikk, er det med på å gjøre den handlingsrettet og resultatorientert. Det er også med på å styrke den *etos* som skapes av et tekstinternt fellesskap med leseren. I tillegg til den meningsfylte bruken av «vi», bruker Ap også eksplisitt mange ord som «alle», «sammen», «fellesskap» eller «fellesskapets grunn»:

Vi vil føre en politikk for å skape verdier og for å dele rettferdig, og ber om støtte fra alle som ønsker å fornye og forbedre Norge på fellesskapets grunn.

Her blir Aps politiske grunnlag, eller programmet om man vil, presentert som «fellesskapets grunn». Aps fellesskapsretorikk kan kritiseres for sin selvforståelse av partiet som nasjonens sjel. «Ap», «folket», «staten» osv. er langt på vei blitt synonyme størrelser. Ordvalget impliserer et eierskap til det offentlige og nasjonen, og en ambisjon om å tale på vegne av fellesskapet.

Totalt sett, vurdert ut fra programmets retoriske effekt, kan trolig Arbeiderpartiets program inkludere mange forskjellige lesere og ha en bred appell.

Senterpartiet (Sp)

Senterpartiets program inviterer til en lesning fra perm til perm eller etter kapitler. Uthevede punkter får her en oppsummerende effekt i en forholdsvis stor tekstmengde som favner alt fra amming til krigen i Afghanistan.

Denne teksten er også preget av mye *patosappell*, men da med vekt på positive følelser. Sps program er helhetlig sett positivt stemt, med vekt på positiv utvikling og lite eksplisitt eller implisitt kritikk av politiske motstandere.

Det kan være noe vanskelig å plassere Sps språk på en tradisjonell ideologisk akse. Ikke uventet er språket mest ideologisk ladet i forbindelse med geografisk og sosial tilhørighet. Den kan også til dels sies å reprodusere EU-debattens retorikk.

«Bærekraftig utvikling», «selvråderett», «lokalmiljøa» osv. er plassert på plussiden av aksene, mens «ekspertvelde», «EU», «elitenettverk» osv. utgjør minussiden. Teksten er disponert på en måte som underbygger dette verdisyntet - fra det nære, «bygd og by», «der du bor» osv., til den fjerne utenrikspolitikken. Også vokabular og grammatikk kommuniserer denne tilhørigheten til det lokale,

for eksempel ved å bruke a-ender i bokmål og stavemåter som «reint» og «aleine», og ved å velge folkelige, nesten gammelmodige ord som «lekmannsskjønn» og «husvære».

Sp krever ikke like mye eierskap til fellesskapet som Ap, men, som hos Ap, lykkes partiet med å danne et inkluderende «vi». Samtidig skapes det mer nærhet til individer i teksten, blant annet ved at mennesker omtales i bestemt form entall som «studenten», «læreren» osv. Med tanke på tekstens appell kan man anta at den ikke støter fra seg lesere i noen stor grad. Selv om den er klart ideologisk, impliserer den ikke politiske motstandere i like stor grad som SVs tekst gjør. Teksten forutsetter imidlertid at leseren til dels identifiserer seg gjennom geografisk og nasjonal tilhørighet.

Kristelig Folkeparti (KrF)

Den typografiske utformingen av KrFs program er en balanse mellom forskjellige lese-mønstre. KrF snakker i stor grad fra et kristent ståsted og henter mange ord fra et kristent vokabular. «Nestekjærlighet», «skaperverket» og «medmenneske» erstatter ord som «solidaritet», «natur» og «borger», som er typiske for for eksempel Venstres program. I tråd med dette vokabularet heter det hos KrF at «vår egen frihet må aldri gå på bekostning av vår nestes frihet». Setningen kommuniserer både en tilhørighet til en liberalistisk tradisjon og en individualitet gjennom ordvalget. Dette er symptomatisk for KrFs språkbruk.

KrF, i likhet med særlig Sp, kretser også mye rundt det lokale. Men språkbruken her heller mer mot «nærmiljø» enn mot «lokalmiljø». Med fare for overtolkning kan dette kanskje sees i sammenheng med partiets verdisynd, der familien og «det nære», både geografisk og særlig gjennom «nære relasjoner», har en klar forrang.

Teksten rommer også flere «retoriske grep». «Sømløs tjeneste», «brutto nasjonal livskvalitet» og «omsorgstrapp» er metaforer, men hvorvidt de er særlig slagkraftige, er usikkert. «Sømløs tjeneste» har få referanser i dagligtalen og mangler kanskje de positive assosiasjonene som gjør metaforer sterke. Disse metaforenes suksess vil antakelig avhenge av hvorvidt de får en sentral rolle i valgkampen.

KrF bruker ofte en argumentstrategi basert på *moralske incentiver*. Dette forutsetter i stor grad en leser som sympatiserer med en slags «godhetsdiskurs»,¹¹ som kommer frem i teksten. Når teksten i så stor grad henter sitt vokabular og sitt referanseverk fra kristendommen, forutsetter dette at leseren til en viss grad sympatiserer med et slikt livssyn for å akseptere mye av argumentasjonen. Det er med andre ord en *potos* som preger teksten, og som antakelig legger sterke føringer for hvorvidt leseren får tillit og troverdighet til avsender.

Venstre (V)

Venstres programtekst har et variert språk og kan virke noe inkonsekvent i forhold til bruksområder og mottakergrupper. Rent typografisk er teksten en sammensetning av lengre tekstsegmenter, punktlister og innrammede og uthevede lister. Teksten følger en ganske fast struktur: Et lengre tekstsegment som omhandler dagens situasjon og partiets overordnede målsettinger på feltet, innleder til den punktvisse opprøpningen av konkrete handlingsforslag. Denne strukturen er vanlig hos flere partier.

Språket varierer imidlertid mye. Store deler av programmet er utformet i det forholdsvis enkle,

leservennlige språket som preger partiprogrammene generelt, mens andre deler, da særlig delene som omhandler økonomi, har et tungt språk med mange faguttrykk og lange setninger, som antakeligvis virker ekskluderende på en del lesere.

Følgende setninger kan stå som eksempler:

Innfasing av oljepengene skal ikke være mekanisk på 4 prosent av avkastningen, men være tilpasset konjunktursituasjonen.

Venstre er bekymret for den økende kompleksiteten i det offentlige virkemiddelapparatet mot næringslivet.

Slike setninger forutsetter mye kunnskap om politikk og økonomi hos leseren. Videre sier språket noe om en forventet lesesituasjon. Det inviterer ikke til lesing på trikken eller til lengre sammenhengende lesing i det hele tatt.

Venstres partiprogram har totalt sett det mest formelle språket. Det er en klar overvekt av kausale og additive setningsbindinger, som gjør at teksten nærmest fremstår didaktisk. Særlig tydelig er den gjentatte overskriften «Derfor vil Venstre:». Setningene er ofte lange, og flere steder er det valgt abstrakte begreper til fordel for mer vanlige ordvalg, som når elever «eksponeres» for begge målformer, eller virkemidler «stimulerer» til forandring. Slike språkvalg gir assosiasjoner til tekster fra forvaltningen eller til akademiske eller juridiske tekster. Det er svært *logosorienterte* tekster.

Det er også en formell distanse mellom aktørene i teksten. Selv om pronomenbruken kan være inkluderende, gjennom et «vi» som inkluderer leseren, er partiet nesten konsekvent omtalt som «Venstre». Andre politiske aktører er nesten helt fraværende i teksten. Det ideologiske grunnlaget skinner tydeligst igjennom når teksten presenterer antitetiske motsetninger som «fossilnasjon» vs. «lavutslippssamfunn» og «rød» vs. «grønn skatt». Det er på disse punktene man tydeligst kan identifisere et eget Venstrespråk.

Totalt sett gir teksten inntrykk av å være svært grundig med godt belegg for påstander. Den er lite preget av ideologi og er lite aggressiv mot opponenter. Slik sett vil den nok aksepteres av en bred lesergruppe. Lesergruppen kan derimot innsnevres av det formelle og, til tider, tunge språket. Teksten kan noen steder minne mer om en instruerende tekst internt i forvaltningen enn om en politisk pamflett. Den retter seg mer mot politikere, journalister og interessegrupper enn mot den jevne velger. Generelt sett er det trolig at programmet konstruerer en *etos* med høy troverdighet, men med mindre identifikasjon og tillit.

Høyre (H)

Høyres program skiller seg klart ut typografisk. Lite tekstmengde, organisert i punkter og kulepunkter, legger opp til et oppstykket lesemønster. Teksten fremstår mer som et oppslagsverk, hvor leseren kan gå inn å finne informasjon fort, fremfor som en sammenhengende lesing som kan eller bør leses fra perm til perm. Dette kan ha stor betydning for tekstens bruksområde. Teksten fremstår mer som en informasjonskilde enn som valgkampsmateriell.

Typografien får også sin innvirkning på språket. Den bærer preg av «ren informasjon» og ikke en selvstendig retorisk ytring. Ideologien som kommer til uttrykk i teksten, kan sies å være i overensstemmelse med partiets ideologiske plattform, men er utarmet og retorisk lite slagkraftig.

Man finner imidlertid tendenser til noen grep og virkemidler. «Skatteregning» er en omskrivning av vanlig språkbruk og vil støtte partiets synspunkter om det vinner hevd.

Høyres tekst forutsetter en leser som primært identifiserer seg som individ fremfor deltager i et fellesskap. I Høyres program er partiet konsekvent omtalt som «Høyre», mens «vi» er lite brukt og alltid viser til samfunnet. Dette er med på å skape en distanse mellom avsender og mottaker og mellom de aktørene som omtales i teksten. En slik distanserende effekt kan være tilsiktet i tilfellet «staten» og «politikere og byråkrater», noe som understrekes av uttrykk som «statlig overstyring» (som har gjenklang av «overformynderi») og «regel- og skjemaveldet». Men avstand til tekstens aktører er antakelig ikke ønskelig i tilfellet «Norge», «samfunnet» osv.. Men ordbruken får fort samme effekt her:

Beslutninger skal tas så nær den enkelte som mulig, og aller helst av det enkelte menneske og den enkelte familie selv.

Høyres bruk av «den enkelte» (og «borger» eller «individet») må ses i forhold til partiets ønske om å «bygge samfunnet på tillit til enkeltmennesket». Men teksten inviterer heller ikke til identifikasjon som enkeltindivid. Den rommer ingen direkte appell til mottakeren. I likhet med Venstres program er det her ingen umiddelbar grunn til å anta at det skapes tillit og identitet gjennom språket.

Fraværet av retoriske virkemidler og en tydelig tilstedeværende avsender og mottaker kan gjøre teksten lite engasjerende. Totalt sett er det trolig at Høyres programtekst fungerer dårlig for overtalelse. Den inviterer mer til bruk som en informerende og konsulterende tekst, enn som stemmeflyttende eller stemmesankende retorikk.

Fremskrittspartiet (FrP)

Også FrPs program er en kombinasjon av lengre tekstsegmenter og oppramsende punkter. Teksten stikker seg ikke ut i så måte, men kan sies å ha mer retorisk egenart enn de andre tekstene på ikke-sosialistisk side.

FrPs «vi» viser nesten alltid til partiet og inkluderer nesten aldri leseren eller borgerne. Dette skaper en veldig tydelig avsender, men kan, i likhet med for Høyres program, skape mindre identifikasjon gjennom selve språket. I motsetning til Høyre har imidlertid FrP en tydelig fellesskapsretorikk gjennom den sentrale kategori «folk flest», og en større tilstedeværelse av «de andre» som en avgrensning av fellesskapet.

FrPs retorikk rommer en inndeling etter kulturelle og etniske skillelinjer, hvor ikke-vestlige innvandrere oftest utgjør «de andre». Selv om FrP ettertrykkelig legger vekt på likebehandling og «tar avstand fra enhver form for rasisme», er slike skillelinjer meningsbærende i flere deler av teksten.

Under punktet om familiegjenforening oppheves til dels de rammer for familiesammensetning som vi finner akseptable i Norge i dag. Presiseringen av *egne* barn, hvor «DNA-bevis bør kunne kreves», utelukker muligheten for at adopsjon eller lignende kan telle som legitime familieband i en gjenforening. Men dette strider tilsynelatende mot menneskers «rett til å innrette seg på den måten de selv finner best». Når «foreldre» andre steder i teksten (eksempelvis der det er tale om adopsjon og assistert befruktning) viser til personer med formynderansvar, kan det virke som det stilles andre krav til familier som skal gjenforenes, enn til familier generelt.

Også innen justispolitikken har FrP en uklar holdning til innvandreres rettigheter, noe som i denne delen av programmet atskiller folk av utenlandsk opprinnelse fra fellesskapet. Betegnelsene «innvandrere» og «utlending» brukes om hverandre og svært upresist. Dette tyder på at innvandrere ikke inkluderes i FrPs tekstinterne fellesskap. Til sammen reduserer denne delingen av borgere etter etniske og kulturelle kategorier uttrykk som «lik behandling av nordmenn og innvandrere» til tom retorikk. Selv om de er ideologiske plattformer, og selv om de utfyller en retorisk funksjon, uthules deres betydning av tekstens egne motsigelser.

FrPs justispolitikk rommer også andre avgrensninger i forhold til «folk flest». Mens personer som kategoriseres ut fra sin vanskelige livssituasjon, som «prostituerte, tiggere og rusmisbrukere», omtales som kriminelle fordi de bedriver en «uønsket og kriminell virksomhet i hverdagen», fremstilles ulovlige handlinger som smugling og skatteunndragelsesom en samfunnsmessig implikasjon; som «fremmes» eller «skapes» av skatte- og avgiftspolitikken. Parallellen mellom disse kan implisere en rangering av kriminalitet, hvor ubehag for borgerne er verre enn vinningsforbrytelser mot staten. Det kan også implisere at mennesker i bestemte livssituasjoner defineres ut av et fellesskap.

Som analysen så langt har vist, har de ikke-sosialistiske partiene en mindre tydelig retorisk profil enn venstresidens partier. De har færre «egne» metaforer og retoriske bastioner. FrPs program er imidlertid det programmet på ikke-sosialistisk side, med et mulig unntak for KrF, som kommer nærmest det å ha et eget språk. FrP er det partiet som tydeligst motsetter seg venstresidens fellesskapsretorikk, både ved å omdefinere fellesskapet til «folk flest» og ved å fremme et alternativt vokabular på flere sentrale politiske områder. Et tydelig eksempel er hvordan partiet bruker metaforen «skatte- og avgiftstrykk», som naturlig disponerer for skatte- og avgiftslette, og hvordan «staten» får en sentral rolle som en antagonistisk aktør i teksten. Også innen utenrikspolitikken skiller FrPs språk seg ut, ved at det bryter med den narrative strukturen som de andre partiene benytter. Fattigdom er ikke en naturkraft i FrPs program, men «skyldes også de enkelte lands interne, politiske veivalg». På denne måten sammenfaller motpart og hinder. Når fattigdommen i større grad er en konsekvens av politiske handlinger, er det mer akseptabelt å stille krav til videre politikk.

Det er ikke mye som underbygger påstander om en tydelig partispesifikk retorikk. Men vi finner gode eksempler på hva som menes med ideologi i språk, dvs. et språk som støtter opp om partiets normer, verdier og samfunnssyn i FrPs program. Programmet har et mer aggressivt språk enn andre partiers programmer, og det rommer et mer dualistisk samfunnssyn. Dette innebærer imidlertid også at teksten kan støte fra seg flere lesere. Teksten kan til tider, som vi har sett eksempler på, komme med upresise formuleringer og interne motsigelser. Lesere som ikke aksepterer en slik retorikk, kan motsette seg teksten i sin helhet. I den grad lesere fanger opp slike spenninger, vil det antakelig virke sterkt inn på avsenders *etos*: tillit og troverdighet til partiet.

Generelle trekk

Partiprogrammene er, som analysen har vist, tekster som potensielt kan fylle mange forskjellige funksjoner og treffe ulike målgrupper, fra kritiske journalister til egne partimedlemmer. Om man ser på tekstene i seg selv, er det tydelig at programmene er disponert for forskjellig publikum og inviterer til forskjellig typer bruk. Men på tross av de forskjellene som er påpekt her, er det generelt sett flere likheter enn forskjeller mellom partienes språk og retorikk. Det er sjelden særlig presist å snakke om en egen retorikk knyttet til de enkelte partiene. Det er da også vanligere å omtale ordbruk på et spesielt felt eller hos en spesiell politiker.

Om man likevel skal fremheve forskjellene, finner man både et skille langs den tradisjonelle høyre/venstre-akse og blant partiene på hver side av denne aksen. Venstresiden (SV og Ap) har på flere måter en mer komplett og sammensatt retorikk. De har jevnt over et leservennlig språk og en typografisk utforming som appellerer til mange forskjellige lesesituasjoner. Her finner vi også flere retoriske grep med en klar forankring i politisk ideologi. SVs program er imidlertid mer aggressivt enn Aps, og det har en sterkere tilstedeværelse av politiske motstandere.

Sentrumspartiene (Sp, KrF og Venstre) er det vanskelig å generalisere om. Den retoriske profilen knytter seg i stor grad til partiets sosialgeografiske eller religiøse forankring. Rent typografisk og språklig fremstår de ganske likt. Det partiet som skiller seg klart ut i dette selskapet, er Venstre. Dette partiet ligger kanskje nærmere Høyre retorisk. Det er lite i teksten som inviterer til overtalelse, og den kan til tider være preget av et formelt og faglig språk.

På borgerlig side for øvrig (Høyre og FrP) er det stor ulikhet mellom partiene. FrP har den tydeligste retoriske profilen og den tydeligste ideologiske teksten. Det er her man finner flest retoriske virkemidler som støtter partiets eget syn. Høyres program derimot, fremstår, både typografisk og språklig, som «ren informasjon», hvor det ikke er lagt vekt på å overtale gjennom språket.

Den tydeligste forskjellen finner man altså mellom venstresiden, som både har en tydelig retorisk profil og en tekst som inviterer til overtalelse gjennom språket selv, og Høyre og Venstre, som preges av et formelt og teknokratisk språk og har en tydelig distanse mellom avsender og leser. Hvorvidt dette er symptomatisk for partiene utover partiprogrammene, overlater jeg til andre å vurdere.

Gjennom en slik sammenligning av partiprogrammene kan man også se konturene av noen generelle trekk ved det politiske språket i Norge. Blant annet kan det påpekes at det er lite *patos* i norsk politisk retorikk. Selv om mange liker å kritisere politikerne for ikke å holde seg til saken, er det ikke følelser og *patos* de tyr til. Dette gjelder ikke kun i partiprogrammene. Det er generelt lite rom for store ord og svulstig tale i Norge. Språket, og dette gjelder kanskje særlig for partiprogrammene, er heller preget av *etos* og *logos*: et rasjonelt språk orientert mot avsender og saken selv.

Innenfor politiske områder, som utenriks-, miljø- og skolepolitikk, ser man også en økende likhet i retorikken på tvers av partigrensene. I utenrikspolitikken er det en generell tendens til å omtale Norge som en bidragsyter i en narrativ ramme. Selv om det kan være store forskjeller i omtale av særlig USA, og uenighet om konkrete handlingsforslag, er partiene stort sett sammenfallende i hvordan de omtaler Norges rolle i det internasjonale samfunn. Innen miljøpolitikken er den generelle målsetningen å fremstå troverdig. Det er her vi finner flest referanser til eksterne undersøkelser og rapporter. Dette kan være et resultat av stor konsensus mellom partiene, noe som gjør at troverdighet om handlingsevne blir spesielt relevant. Utdanningspolitikken er et annet område hvor partiene snakker med nokså lik stemme. Selv om politikken kan være ulik, ønsker alle partiene «mer kunnskap» og «mer respekt for læreren». Når disse kravene er vedtatt, blir det igjen et spørsmål om troverdighet.

Forandring over tid krever selvsagt en grundigere sammenligning med tidligere programtekster. Men det er ingen umiddelbar grunn til å tro at retorikken har forandret seg i noen betydelig grad siden forrige stortingsvalg. Som analysen har vist, er det en nedtoning av slagordretorikken. Selv om gamle paroler til dels holdes i hevd, er de ikke lenger like sentrale. Paroler som «Hele folket i

arbeid!» og «By og land, hand i hand!» har kanskje en viktigere funksjon som identitetsmarkører som viser partienes stadige tilknytning til grupperinger i befolkningen, enn som innspill til dagens valgkamp. De nye slagordene som kommer til, er mer partinøytrale. Hvilke temaer som fremmes som sentrale, og som presenteres som partienes kjernesaker, er i forandring. I de nye programmene er det særlig klima og til dels skole- og helsepolitikk som får sentrale roller. Disse er plassert tidligere i programmene og vies mer plass nå enn i tidligere programmer. Dette er helt i tråd med særlig klimaspørsmålets økte oppmerksomhet.

Analysen viser at det er betydelige språklige og retoriske forskjeller mellom partienes programmer. I den grad disse forskjellene er representative for partienes øvrige retorikk, kan vi konkludere med at det fortsatt er betydningsfulle forskjeller i hvordan partiene utformer sitt politiske budskap.

Forfatter: Notatet er skrevet av Eirik Vatnøy, praktikant i Civita, eirikv@civita.no

Sluttnoter

- ¹ Partiene har ofte to forskjellige programmer: Handlingsprogram, som utgis i forbindelse med stortingsperioder, og prinsippprogram, som er mer langsiktig og ideologisk og utgis sjeldnere. Denne analysen er basert på handlingsprogrammene som er utgitt i forbindelse med stortingsvalget 2009.
- ² Denne definisjonen er lånt fra professor Johan L. Tønnesson og hans oppklarende forskning om norsk sakprosa. For en enkel innføring, se: Tønnesson, Johan L. (2008) *Hva er sakprosa?*, Universitetsforlaget
- ³ Begrepene normalisering og ideologi er hentet fra Norman Faircloughs kritiske diskursanalyse (se for eksempel Fairclough, Norman (1995) *Critical Discourse Analysis: The Critical study of Language*, Longman Group Limited.) For et norsk perspektiv, se for eksempel Berge, Kjell Lars (red.) (2003) *Maktens Tekster*, Gyldendal Akademiske.
- ⁴ Definisjonen er hentet fra Kjeldsen, Jens (2004) *Retorikk i vår tid*, Spartacus forlag
- ⁵ Aristoteles (2004) *Retorikk*, Vidarforlaget: 1.2.4. For en innføring i *etos* og begrepets betydning for moderne politisk retorikk, se særlig Johansen, Anders (2002) *Talerens Troverdighet*, Universitetsforlaget. For videre lesning om *etos*, *logos* og *patos* i moderne retorikk, se: Kjeldsen, Jens (2004) *Retorikk i vår tid*, Spartacus forlag.
- ⁶ For en god innføring i teksters flerstemmighet, og drøfting av fagfeltets stilling, se for eksempel Raddum, Tonje og Veum, Aslaug (2006) *Avistekstens mange stemmer* i *Nytt Norsk Tidsskrift* nr.2 – 2006.
- ⁷ Aristoteles Ibid
- ⁸ Aristoteles Ibid
- ⁹ For en enkel innføring i retoriske virkemidlers innvirkning på språket, se for eksempel: Lakoff, George og Johnson, Mark (2003) *Hverdagslivets Metaforer*, Pax forlag, eller Lakoff, George (2008) *The Political Mind*, Penguin Group. Også tidligere refererte verk av Jens Kjeldsen tilbyr en enkel innføring i dette emnet.
- ¹⁰ For teoretisk perspektiv på motiver og aktører i retoriske situasjoner, se Burke, Kenneth (1969) *A Grammar of Motives*, University of California Press. For perspektiver på narrative strukturer og retorikk, se for eksempel Kjeldsen og Meyers analyse av det retoriske landskapet etter 11.september i Kjeldsen, Jens og Meyer, Siri (red) (2007) *Krig, rett og retorikk*, Retorikforlaget.
- ¹¹ Begrepet er lånt fra maktforsker Jill Logas avhandling om godhet og makt i Verdikommisjonen. Se: Loga, Jill (2005) *Godhetsmakt: Verdikommisjonen – mellom politikk og moral*, Universitet i Bergen